

СОФИЙСКИ УНИВЕРСИТЕТ
„СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“

БОГОСЛОВСКИ ФАКУЛТЕТ

Еклисиологични измерения на
свещенослужението през първите четири века

АВТОРЕФЕРАТ

МАРТА ГЕОРГИЕВА
СОФИЯ, 2021

СЪДЪРЖАНИЕ

ОБЩА ХАРАКТЕРИСТИКА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД.....	2
ОСНОВНО СЪДЪРЖАНИЕ	8
СПРАВКА ЗА ОСНОВНИТЕ ПРИНОСИ	25
ПУБЛИКАЦИИ ПО ТЕМАТА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД.....	25

ОБЩА ХАРАКТЕРИСТИКА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

Формулировката на темата на дисертацията поставя въпроса дали богословската наука не е дала отговор за изкуството на свещенослужението през първите четири века. По този въпрос сякаш всичко вече е решено, казано и доказано в исторически, каноничен и мистичен аспект. Предвид цялата трудност да се пише за обстойно разглеждан предмет, ще бъде представен фокус върху догматическата тайна на свещенослужението.

Корените на знанието за Църквата могат да се търсят в богопознанието. Проблемът, който стои пред настоящото изследване, е свещенослужението като догматически феномен в неговите еклисиологични измерения през първите четири века, които не съставят и не притежават единствено клерикални измерения. Интересът към избраната тема се корени в неразривната връзка между еклисиология и свещенослужение. Проблемът за институционалност и есхатологичност на Църквата и нейното раздвояване като „средство“ и „цел“ е поставян периодично от учените и също е свързан със свещенослужението.

Разбирането за Църквата и спасителното ѝ място в света, отношението към свещенослужението и организацията на различните служения и дейности съставя част от **актуалността на проблема**. Основополагащи за православното богословие са въпросите: „Църквата с клира ли започва?“ и „Възможна ли е Църквата без йерархия?“. Целта на християнското свещенослужение, формите и начинът на съществуването му в Църквата ме подтикнаха да обърна поглед към древната Църква.

Предмет на непосредствения изследователски интерес е свещенослужението през първите четири века в неговите еклисиологични измерения. Задълбоченото изследване на предмета има догматико-богословско и практическо значение за Православната църква.

Обект на настоящото изследване са светоотеческите съчинения като пазители на истинността в мистичното, литургичното, аскетичното и историческото тълкуване на свещенослужението.

Историята на съчиненията, техните ръкописи и преписи не са предмет на настоящия труд. Достоверността на текстовете е представена от нови критични издания, а там, където това не е възможно, е приложена номерация по изданията на PG и PL с рефериране на латински език, както са представени в CPG и CPL с цел хармонизация.

Историческото развитие на църковната йерархия ще бъде проследено в периодите, предложени от Филип Шаф: първи период от Въплъщението на Иисус Христос до смъртта на св. ап. Йоан (1-100), втори (100-311) и трети (311-590), но само до края на IV в.¹ Хронологическият ориентир е необходим поради дължината на периода, свидетелствата от Священото Писание и творенията на Отците. Посочените в скоби години няма да бъдат упоменавани с „г. сл. Хр.“, а само с арабски цифри.

Избирам тази периодизация, защото, както отбелязва Михаил Поснов, „Първата глава от историята на християнската Църква трябва да бъде за Иисус Христос, т.е. за нейния Основател“². Бих добавила и за историята на християнското свещенослужение. Този подход ще спомогне за оформяне на синтеза между библейските и историческите доказателства, тъй като изследванията на църковните историци Алексей Лебедев³ и Василий Болотов⁴ не включват дейността на Иисус Христос и Неговите ученици.

Целта на дисертационния труд е да осмисли библейски, исторически и догматически дареното от Бога свещенослужение, чрез което се осъществява съборността на Църквата; да анализира критично промяната в еклисиологията чрез реструктурирането в служението и начина, по който се разпределят харизмите в поместната евхаристийна еклисиология и клерикално-йерархически осмислената еклисиология от епохата на вселенските събори⁵. Да търси има ли конфликт между двата възгледа, защото ако учението на св. Киприан Картагенски (†258) е вододел в еклисиологията, в този случай институционализирането и изчезването на харизматичната църква е много по-рано от епохата на император Константин. Йерархията е в самата природа на Църквата, и тук ще бъде подчертано изказването на проф. Тотю Коев, че богоустановеността ѝ притежава особено догматическо значение⁶. Тази цел не е да преповтаря или оборва утвърдени имена в православието, а по-скоро

¹ Schaff, Ph. History of the Christian Church. Vol. 1: Apostolic Christianity. A.D. 1-100, CCEL, p. 16; Първите два периода обединени в един (30-313) виж в: Поснов, М. История на християнската църква. Т. I. София, Анобис, 1993, с. 65-66.

² Поснов, М. Цит. съч., с. 28-29.

³ Лебедев, А. П. Духовенство древней вселенской церкви (от времен апостольских до X века). Санкт-Петербург, Олега Абышко, 2003.

⁴ Болотов, В. Лекции по истории Древней церкви: Т. I-IV, Москва, Спасо-Преображенский Валаамский Ставропигиальный монастырь, 1994.

⁵ Пак там, с. 174-5. – Думата „събор“ (*σύνδος*) за първи път е използвана от Дионисий Александрийски в трето послание към Филимон, а думата *concilium* (лат.) - от Тертулиан в „За целомъдрието“, X; За произхода на епитета „вселенски“, приложен към църковен събор, виж: Chadwick, H. The Origin of the title “Oecumenical Council”. In: JTS, Vol. 23, No. 1 (April 1972), pp. 132-135.

⁶ Коев, Т. Тайнството свещенство в православно-догматическо осветление. - В: ВЖ. Велико Търново, УИ „Св. св. Кирил и Методий“, 1994, с. 371.

цялостно да обедини и представи еклисиологичните измерения на ранното християнско свещенослужение.

Върху основата на светоотеческите съчинения и научните постижения на утвърдени изследователи и чрез обяснение на основанията на свещенослужението, което в същността си е божествена дейност за изпълнение на домостроителния план, ще бъде направен опит да се провери следната научна хипотеза: Еклисиологичните измерения на свещенослужението през първите четири века се разбират „от“ и „до“ Троицния Бог, а еклисиологичното единство в образа на епископа представлява опосредстващ образ на единството на Троицата с човеците в Църквата, което притежава есхатологичен характер.

Конкретните **задачи**, които следва да се решат за изпълнението на избраната цел и хипотеза, са основно три, в които предметът на изследването е разпределен за контекстуализирането му в еклисиологичен ключ.

Първата задача е да определи произхода, основанията и функцията на свещенослужението и неговата йерархия.

Втората централна задача е да се разкрие исторически организацията на църковната йерархия през първите четири века като образ на домостроителния план и чрез сравнителен метод да се проследят характерните особености на всеки йерархически чин. Систематично да проучи има ли сблъсък при трансформиране на служенията, които исторически се йерархизират в таксис (чинове) през последващия етап на Константиновия век, като изясни предпоставките и резултатите от това влияние; да разгледа конфликта, ако съществува, между институционално и харизматическо служение, т.е. между всеобщото свещенство⁷ и клерикално-организирания живот на Църквата (йерархическите степени).

Третата задача е да изследва мистичните измерения на свещенослужението в светлината на светоотеческото богословие от първите четири века и да разгледа спасителното отношение на свещенослужението с Евхаристията и Троицния Бог, като определи еклисиологичните измерения на свещенослужението в Есхатона.

Изпълнението на задачите ще използва **методи** на приетата комплексна православна методология. Историческият (индуктивен) метод ще бъде средство за реконструиране и извеждане на изводи въз основа на историческите доказателства.

---

⁷ Афанасиев, Н. Царственото свещенство. - В: Мирна, 2007, № 28, с. 8; Шмеман, Ал. Единство на Църквата: духовенство и миряни. - В: Мирна, 2005, № 25, с. 134.

Систематико-аналитичен ще бъде методът, който групира и обособява образите на свещенослужението в творенията на светите отци на Църквата. Историко-догматическият метод ще бъде необходим при обработката и интерпретацията на изворите. Каузалният метод ще проследява промяната в организацията на свещенослужението с цел да изложи причините, довели до промяната в осмислянето на еклисиологичните измерения. Диспозитивният метод и инвентаризацията са неизбежни за подобен род изследвания. Синтезът между отделните аспекти на многоспектърния анализ ще представи еклисиологичните измерения на свещенослужението в неговото реално-историческо време, без да пренебрегва есхатологичните му измерения.

Истинността на изводите ще бъде осъществена чрез номоканоничната структура на Църквата, която през разглеждания период е несистематизиран инструмент. Кодификацията на каноните е дълъг процес, който представлява приемане на съществуващи традиции, а до IV в. има малко книги с класифицирани и събрани общи принципи и правила относно йерархията и богослужението⁸.

Всеки дял на богословската наука ще спомогне за изграждане на предложената теза - ще намерят място както догматическите постулати, така и части от църковното право, литургиката, историята на религиите, библийското богословие, апологетиката и др.

Историография. – Интересът към темата е покрит от изследванията на значими автори като Уилям Френд (археолог, изследовател на ранното християнство и англикански свещеник), Робърт Маркъс, Питър Браун, от изследванията на утвърдени православни имена в богословието като Захумско-Херцеговински епископ Атанасий Йевтич, отец Димитру Станилоае, Пергамският митрополит Йоан Зизиулас, отец Джон Бер, протопрезвитер Йоан Романидис, българските учени Любомир Тенекеджиев, Тотю Коев, Илия Цоневски, отец Николай Шиваров, от изследванията на римокатолически учени като Жан Даниелу и Александър Фавре, а също и някои протестантски автори, които задълбочено са изследвали свещенослужението на ранното християнство.

Поради обема на критичните богословски изследвания, свързани със свещенослужението в ранната Църква, не е възможно да бъдат обхванати изчерпателно. Фокусът ще бъде предимно върху най-новите от тях.

---

⁸ Duchesne, L. Early history of the Christian Church: From its foundation to the end of the fifth century: Vol. 1-3. London: John Murray, 1957, p. 388. Този факт определя защо някои от апокрифните книги се ползват от апостолския авторитет. Bradshaw, P. The search for the origins of Christian worship: Sources and methods for the study of early liturgy. London, SPCK, 1992, p. 106.

Достоверното историческо изследване на А. П. Лебедев „Духовенство древней вселенской церкви (от времен апостольских до X века)“ е основа за догматическите изводи, необходими за богословието на свещенослужението през първите четири века. Задълбоченото изследване на дякон Джон Хрисавгис *Remembering and Reclaiming Diakonia* (2009) осветява йерархичния дяконски чин⁹. Хрисавгис разглежда дякона не само като първо стъпало на йерархичната структура на Църквата, а като есенциално свещенослужение едновременно на ръкоположено и мирянско служение, което е свързано с Христос. Изследването спомогна да разкрия домостроителния образ на йерархията през първите четири века.

Еклисиологията като център за православно богословие се открива в изследването на прот. Йоан Романидис *The Ecclesiology of St. Ignatius of Antioch*¹⁰, а най-пълното и балансирано изследване на исторически доказателства по темата за свещенослужението според Калистос Уеър¹¹ прави Пергамският митрополит Йоан Зизиулас в *Ἡ ἐνότης τῆς Ἐκκλησίας ἐν Θεῷ Εὐχαριστία καὶ τῷ Ἐπισκόπῳ κατὰ τοὺς τρεῖς πρώτους αἰῶνας* (1965)¹².

Митрополит Йоан Зизиулас реконструира централната роля на епископа през първите три века, като я обвързва с неговото действие в св. Евхаристия и с образа на Христос. По-късно извежда системата от трите „е“: есхатология – еклисиология – Евхаристия, в която присъствието на свещенството в лицето на епископа най-пряко изразява идеята за Църквата. Зизиулас представя тайнствената еклисиология в посланията на св. Игнатий Антиохийски и в Учението на 12 апостоли, където идентичността на Църквата се намира в Есхатона, и космологичната еклисиология на Климент и Ориген, които виждат битието на Църквата в началото в Логоса като обединяващ център в синтеза на св. Максим Исповедник, според когото светата Евхаристия (т.е. Църквата като предобраз на Есхатона) окончателно преобладава в еклисиологията.¹³

⁹ Chrysavgis, J. *Remembering and Reclaiming Diakonia. The Diaconate Yesterday and Today*. Brookline, MA: NSOP, 2009, p. 10.

¹⁰ Romanides, J. *The Ecclesiology of St. Ignatius of Antioch*. In: *The Greek Orthodox Theological Review* vii (1961-2), pp. 53-77; Романидис, Йоан. Еклисиологията на свети Игнатий Антиохийски. - В: БМ, 3/2002, с. 47-70.

¹¹ Ware, K. *Patterns of Episcopacy in the Early Church and Today An Orthodox View*. In: Moore, P. ed. *Bishop But What Kind?* London: SPCK, 1982, p. 22 (n. 24).

¹² Zizioulas, J. *Eucharist, bishop, church: the unity of the church in the Divine Eucharist and the bishop during the first three centuries*. Brookline, MA: NSOP, 2001.

¹³ Текст на лекция от университетски курс Въпроси на еклисиологията: Зизиулас, Йоан. Триадологична основа на еклисиологията. - В: БМ № 3-4, 2005, с. 11-25.

Самият Зизиулас подчертава, че не са направени достатъчно изследвания, за да се проследи къде се намират останалите големи представители на светоотеческата мисъл по този въпрос. Това ще бъде и приносът на настоящото изследване.

Основополагащо за еклисиологията е изследването на Захумско-Херцеговинския епископ Атанасий (Йевтич) *Η εκκλησιολογία του Αποστόλου Παύλου κατά τον Ιερο Χρυσόστομο. Αθήναι* (1967)¹⁴, в което еклисиологията се свързва органически с христологията и спасението. Епископ Йевтич разглежда синтеза между христология и пневматология, като отбелязва и ролята на Бог-Отец, без Когото не е възможно да съществува интегрална Църква. Зададената линия продължава в статията „Учението на св. Иринеи Лионски за Църквата, Православието и Евхаристията“¹⁵

Поглед към темата се открива и в докторската дисертация на Деметриос Вакарос на тема „Свещенството в църковната литература през първите пет века“¹⁶.

Не могат да бъдат пренебрегнати „Агнец Божий“ на Сергей Булгаков, където подробно е изложено Първосвещенството на Христос, и статията на о. Димитру Станилоае „Иисус Христос – Вечен Първосвещеник“. Огромният труд, събран в малката и концентрирана книжка на Илия Цоневски „Св. Киприан Картагенски: възглед за Църквата“¹⁷, разкрива православния поглед за еклисиологията и процеса на институционализиране на Църквата.

Догматически поглед върху свещенослужението се открива в статията на проф. Тотю Коев „Тайнството свещенство в православно-догматическо осветление“. Съчинението на Луис Патсовос *A Noble Task: Entry into the Clergy in the First Five Centuries* като ориентир с богатата си колекция от ключови изворови текстове относно духовната роля на свещенослужението и критериите, по които се влиза в клира според светите отци до Халкидонския събор и според предписанията на анонимните творби¹⁸. Това са само малка част от авторите, разработвали въпроса за свещенството и свещенослужението в различни негови аспекти.

¹⁴ Йевтич, Ат. Екклесиология апостола Павла. Новоспаский манастир, Москва, 2009.

¹⁵ Йевтич, Ат. Учението на св. Иринеи Лионски за Църквата, Православието и Евхаристията – В: Попович, Юстин. Църква, Православие, Евхаристия. Ч.1. София, ВОУА, 1999.

¹⁶ Βακάρου, Δ. Η Γερωσύνη στὴν Ἐκκλησιαστικὴ Γραμματεία τῶν πέντε πρώτων Αἰώνων. Θεσσαλονίκη, 1986. Вакару прави обзор на изворовия материал и разглежда тайнството свещенство в Църквата, значението на апостолското приемство и ръководството и се фокусира върху светоотеческите свидетелства от първите пет века. Дисертацията се намира в архив Εθνικό Αρχειό Διδακτορικών Διατριβών и не беше възможно да бъде използвана тук.

¹⁷ Цоневски, Ил. Св. Киприан Картагенски: възглед за Църквата, София, Книперграф, 1941.

¹⁸ Patsovos, L. J. *A Noble Task: Entry into the Clergy in the First Five Centuries*. Brookline, Mass.: HSCOP, 2007.

Изследването не претендира за всеобхватност и неговият изследователски периметър се ограничава в полето на светоотеческите християнски извори, които на места в текста са по-скоро илюстративни, отколкото изчерпателни, по същата причина не са строго хронологично цитирани. Поради естеството на зададената тема авторите не са разделени по географски признак на източни и западни.

Използваните термини и понятия – „църква“ ἐκκλησία, „свещеник“ ἱερεὺς и „дякон“ διάκονος са разгледани в процеса на изпълването им с християнско значение.

Апробация на резултатите и изводите от изследването е осъществена чрез публикациите във връзка с изследвания проблем, участието на автора в проект „Догматически основи на иконопочитанието“ и работа с деца в енорийския център към храм „Св. Николай Мирликийски Чудотворец“, кв. Бенковски.

Значимостта на изследването се състои в погледа към свещенослужението като дар за човека от Троицния Бог и в този смисъл, когато се говори за централната роля на епископа в Светата Евхаристия, трябва да се говори за епископа и като образ на пълнотата на Божеството.

Структура и обем. – Дисертационният труд е в обем 184 страници, състои се от увод, три глави и заключение, използвана литература от 221 заглавия, от които 47 светоотечески извори, 103 изследвания на български, руски и сръбски език, 3 на гръцки език, 1 на румънски език и 66 на английски и френски език, справка за научните приноси и списък на публикациите свързани с темата на дисертационния труд. Трудът е придружен от 2 приложения. Приложенията включват съпоставителна номерация и индекс на светоотеческите съчинения.

ОСНОВНО СЪДЪРЖАНИЕ

В **УВОДА** са изложени причините за избора на темата и нейната актуалност, предмета, целта и задачите, които определят структурата на съчинението, методите на изследване, актуалните критични изследвания посветени на темата и основните светоотечески творения.

ПЪРВА ГЛАВА на съчинението „Библейски и небесни основания на свещенослужението“ включва следните точки: 1. Старозаветно свещенослужение; 2. Христос и новозаветното свещенослужение; 3. Свещенослужението – съвършен небесен дар.

1. Старозаветно свещенослужение.

Всяко земно свещенослужение трябва да започне от първосъздадения Адам, който е сътворен от Бога извън Рая, а след това е сложен там като свещеник. Раят в този случай е първо светилище, където Адам говори и общува с Бога.¹⁹

Свещенството на Адам е останало неосъществено поради извършения грях и се прехвърля към дългата редица на старозаветните патриарси като става „особено необходимо на падналия човек“²⁰. В този ред изследванията на отец проф. Николай Шиваров за старозаветното свещенство са основни в зададената проблематика.

Текстът се спира на старозаветното йерархическо свещенство, поради предобразното му значение за християнската тълкувателна традиция и поради обвързаността на юдейските и християнските практики на култа²¹. Съгласие по въпроса се открива в изследванията на английските учени Лайтфут²² и Грегъри Дикс²³, но някои съвременни учени са по-резервирани в правенето на подобни връзки. Археологически изследвания разкриват променена организационната структура в синагогата от I век, което спомага да се правят връзки с езическата *collegia*²⁴ и гръко-римския дом за очертаване на модела на ранното християнско служение²⁵.

Образът на Аарон като старозаветен свещеник е пример за институционално разбиране на старозаветното свещенослужение. Разпознаването на йерархически институт при планината Синай (Изх. 28:1-43) е доказателство за богоустановеността на реда при осъществяване на обрета и връзката му със Стария Завет²⁶.

Образът на царя-свещеник Мелхиседек от Стария Завет е образ на харизмата в свещенослужението. Неговото свещенство е само необосновано по човешки и

¹⁹ Маслов, И. Пастирско богословие, С., СамИздат, 2009, с. 45; Beale, G. Adam as the First priest in Eden as the Garden Temple. In: SBJT, 2018, 22.2, pp. 9-24. <https://equip.sbts.edu/category/publications/journals/journal-of-theology/sbjt-224-winter-2018/> [26.12.2020].

²⁰ Крайчева, М. Жени равини (предизвикателството пред юдаизма). С., ФРП, 2018, с. 97-120. – Крайчева разглежда свещенството преди и след разрушаването на Храма (70 г. сл. Хр.), като изследва неговите корени и развитие от патриархално към йерархично.

²¹ Виж повече: Иванов, И. (Кюмурджийски). Евхаристията – *mysterium fidei* – *mysterium vitae*: Литургично изследване на тайнството Евхаристия. София, УИ, 2020, с. 200-272.

²² Lightfoot, J. B. Dissertations on the apostolic age. London & N.Y.: Macmillan Co., 1892, pp. 49-51.

²³ Грегъри Дикс е англикански монах работил в областта на Литургичното богословие, който обвързва 4-те момента на Литургията с юдейските традиции.

²⁴ Bright, W. Some aspects of primitive church life. London: Longmans, Green and Co, 1898, p. 59 (n.2); Възникването на християнските общини било улеснено от съществуването на различни професионални съюзи и дружества. Поснов, М. Цит. съч., с. 42.

²⁵ Cf: Chryssavgis, J. Remembering and Reclaiming Diakonia. The Diaconate Yesterday and Today. Brookline, MA: HSCOP, 2009, p.157 (n.2). (библиография).

²⁶ Шавелски, Г. Православно пастирство. С., 1929, с. 36.

отличаващото се от левиевото свещенство, което ясно подчертават Глубоковски²⁷ и Боян Пиперов²⁸. Мелхиседек се превръща в свещеник чрез Божествената благодат, която преобразява $\mu\epsilon\tau\alpha\lambda\omicron\iota\epsilon\iota\sigma\theta\alpha\iota$ човешкото му несъвършенство²⁹.

В древен Израил съществува свещенство с власт и авторитет, а народът му носи печата на богоизбраничеството (Второз. 7:6), но Църква не съществува³⁰. Преданието разглежда богослужението в Църквата през типологичната призма на древната библейска история³¹. Юдаизмът очаква Бог да се възцари на земята и да бъде привлечен към хората³², обратно на това, християнството вярва, че Бог иска да привлече и издигне човека към себе си. Христос обръща перспективата чрез възплъщението Си.

2. Христос и новозаветното служение

Общението в Църквата поставя някои въпроси при изясняване на троичните измерения на еклисиологията. Така например Джон Бер се опитва да открие пресечната точка на *кинонийната еклисиология (общение)* и *иманентната Троица*³³, а може би пресечната точка е свещенослужението на Христос, Който притежава „всяка власт на небето и на земята“ (Мат. 28:18), но дойде при хората да им даде любов³⁴ и от своята празнота $\kappa\epsilon\upsilon\acute{\omicron}\nu\epsilon\iota\varsigma$ даде общение $\kappa\omicron\iota\upsilon\omega\nu\acute{\iota}\epsilon\varsigma$.

Архаичният термин „диакония“ е двусъставна дума $\delta\iota\alpha\text{-}\kappa\omicron\nu\acute{\iota}\alpha$. Основата $\kappa\omicron\nu\acute{\iota}\alpha$ означава прах, пепел; прен. земя, гроб; $\delta\iota\alpha$ добавена към дума в ген. или асс. означава „през“. Единственият възможен смисъл на диаконията е преминаване през земята и гроба, през страданието и праха.³⁵

²⁷ Повече за божествения произход на Мелхиседекото свещенство виж: Глубоковски, Н. Христос – Първосвещеник по чина на Мелхиседека. Екзегетически анализ на Посланието към евреите гл. VII. ГБФ, т. XIII, 1935-1936, с.1-48 (5-9).

²⁸ Пиперов, Б. Мелхиседек, първообразът на Христа: Екзегетическо изследване на Бит. 14:18 - 20. ГСУ. БФ, Т. 22, 1944/5. с. 1-18.

²⁹ Св. Максим Исповедник. Пет созерцания о Мелхиседеку. ТП, 2008, бр.1, с. 3-10.

³⁰ Браун, К. Ислямът, юдаизмът и християнството в сравнителна перспектива. – В: Мерджанова, И. (съст.). Християнството и нехристиянските религии. Силистра, Ф-я Демос, 2003, с. 174.

³¹ Трайчев, Е. Тълкуването на старозаветните текстове в Новия Завет. Supplementum, БМ, С., 2012, с. 138.

³² Крайчева, М. Цит. съч., с. 93.

³³ Бер, Дж. Тринитарното битие на Църквата. ХК, бр. 3 (26), 2008, с. 28-43 (30).

³⁴ Ср: Стаматова, К. Църквата общност на любовта. С., Пляда, 2008, с. 80.

³⁵ Войнов, М., Георгиев, Вл. Старогръцко-български речник. С., ПП, 1939, с. 141-142 и 372; Виж: Георгиева, М. Сотириология на съвременната дякония. В: Православие – традиция и съвременност. Т. 6. Пловдив, 2020, с. 52-61.

Първосвещенството на Христос извира от Въплъщението³⁶, но също така е по приемство от царя-свещеник Мелхиседек и има една специфична и съществена страна в спасителното дело, която е жертвата (Бит.14:18-20)³⁷. Жертвата, която страда на Кръста, установява равенство между славата и Кръста³⁸. От словата на Писанието „Син Човечески трябва много да пострада“ (Марк. 8:1), св. Григорий Нисийски разбира, че причината за Кръста е в това дѣл „трябва“³⁹, което трябва да събере всичко. Според Глубоковски Първосвещенството е завършило с Голготската жертва⁴⁰, но тогава то няма да служи на християнската надежда, която се намира в Есхатона (Евр. 6:17-19). В обърнатата перспектива Кръстът се превръща в есхатологична котва, а котва на надеждата е възлязлото на небесата Първосвещенство Христово.

Иисус Христос се явява начатък на свещенослужението, което съработва, за да могат и човеците да получат слава и чест. Следователно еклисиологичните измерения на свещенослужението надвишават пределите на тварния свят, за да се достигне единение на човека с Бога. Отец Димитру Станолае изяснява, че достигането до цялата неделима Троица се постига като Син не насилва Отец, а го моли да ни дари любов. Опростителна жертвата ни довежда до единение с Христос и Отец чрез единението с божествената чиста кръв, за пречистване на нашата грешна кръв. Но, за да се приеме жертвата на Христос, се изискват и видими форми – свещенство. То е необходимо за разпространение на Неговата жертва. Служението на свещенството е свещено дело на ръцете. Христос Архиерей дава особена благодат, която оприличава свещенослужителите на Него, което пък доказва, че те не се различават от останалите верни.⁴¹

В богочовешкия организъм на Църквата една вяра и една любов (Евхаристия) се ръководят от църковната йерархия и чрез благодатта в тайнствата се извисяват духовно и всичко това е установено от Иисус Христос⁴². Антропоцентризмът в

³⁶ Глубоковски, Н. Христос ...цит. съч, с.32.

³⁷ Още за хляба и виното като жертвени дарове в древните египтяни и вавилонци виж: Пиперов, Б. Мелхиседек... цит. съч., с. 10.

³⁸ Димитров, И. Първосвещеническата молитва на Господ Иисус Христос. Екзегетическо изследване на Йоан, 17 глава. ГБФ, Т.2, С., УИ, 1995, с. 105. – Връзката се открива у св. Кирил Александрийски: Δόξα δέ ὁ σταυρός. (PG 74, 92).

³⁹ Mateo-Seco, L. F., and Maspero, G. ed. The Brill Dictionary of Gregory of Nyssa. SVC 99. Leiden: Brill, 2010, p. 192.

⁴⁰ Глубоковски, Н. Първосвещенството на Христа и задълженията на християните. Екзегетически анализ на Евр. V и VI глави. ГБФ, т. 9, 1931-2, С., Гутенберг, с. 26.

⁴¹ Станолае, Д. Иисус Христос – Вечен Първосвещеник. ТП. Год. XIII (1980), бр. 4, с. 185-200.

⁴² Коев, Т. Тайнството свещенство в православно-догматическо осветление. – В: Вяра и Живот. Велико Търново, УИ „Св. св. Кирил и Методи“, 1994, с. 362-378 (363).

свещенството на Христос е неизбежен, защото Той получава Първосвещенство с неограничена власт и установява тайнство, с което предава тази власт на апостолите. В основополагащия евангелски текст (Мат. 28:18-19) функциите на свещенството са да учи в правата вяра на Евангелието, да кръщава и да управлява и ръководи. Но Христос възлага на апостолите и свещеническата власт за прощаване на грехове (Иоан. 20:21-23).

Иисус Христос е дал на учениците Си йерархична власт чрез това, което в Писанието е „духването“, с което ги облякъл със силата на Светия Дух. Еклисиологичната йерархия е необходима при обединението на човека с Бога. Глаголът за вдъхване в лицето ἐνεφύσησεν (Бит 2:7 и Иоан. 20:22) е един и същ в Стария и Новия Завет, това действие дава живот и свещенослужение, необходими за връзка и общение с Бога.

Йерархичното служение по време е различно от духовното служение на всички християни. Първото е установено след възкресението на Христос, второто – на Петдесетница⁴³, когато е даден Светия Дух. Църквата облича своята „историческа одежда“⁴⁴, за да се изпълни предназначения домостроителен план.

3. Свещенослужението – съвършен небесен дар

Необходимо е да бъде изяснена връзката на свещенослужението с култа⁴⁵, който е неизменна част от човешката същност и живот. Изследването на генезиса на християнското свещенослужение открива някои аналогии с древни мистериални култове, но тези сравнения едва ли имат съществено значение, защото в самата си същност християнството носи ново послание за античния свят.

Християнското свещенослужение е икона на Царството Божие, където се разкрива Бог в три ипостаси. Свещенослужението в християнската Църква се получава директно от Христос, но е дар, тайна и истина на Цялата и Неделима Света Троица. В този смисъл то е богодарувано, неопетнено, неразделно и боговдъхновено и се възлага и извършва по Божествен призив (Иоан. 15:16; Евр. 5:4).

---

⁴³ Коев, Т. Тайнството свещенство...цит. съч, с. 371-2; Още за свещенството виж: Чиликов, С. Православната вяра и живот. С., Омофор, 2012, с. 69-74.

⁴⁴ Папандреу, Д. Единството на Църквата и нейната мисия според учението на тримата велики йерарси. С., УИ, 2000, с. 22.

⁴⁵ Cultus (лат.) – (агр.) обработване; начин на живеене, развитие и почитане. Войнов, М. и Милев, Ал. Латинско-български речник, С., Наука и изкуство, 1971, с. 166.

Йерархичността е в самото сърце на църквата от най-древни времена или по-точно от самото нейно осъществяване, а не както твърди Лайтфут, че йерархизацията се появява в следствие на исторически обстоятелства и поради човешките закони за организиране на живота, противно на първоначалния християнски идеал без граници, разделения и йерархия⁴⁶.

В богатия речник на отците от патристичната епоха се откриват нюансите на служението и широтата на мисълта, която определя свещеника като *ἱερέυς*, но също така и в други роли пряко свързани с ролята му в Църквата и най-вече в мистерията на скрития Божий план за човечеството, открит в Исус Христос и съобщен чрез Светия Дух.⁴⁷

Понятието за свещенослужение извира от личността на Господа и от Неговата мисия в домостроителния план, а функцията на свещенството е да преодолява пропастта между божественото и тварното. Старозаветното свещенослужение е обърнато към Бога, но с въплъщението Си Христос обръща перспективата; в новозаветното свещенослужение – Бог се обръща към хората с цел спасение на човешкия род. Свещенослужението е това отношение, при което Творецът става познат на творението, а познанието в Църквата е дар от Светия Дух.

Свещенослужението като естествена човешка дейност е заложено от Бога в човека, но специфичното му осъществяване, тайнствено мистичното му проявление и достигането на божествено предположената за него цел е синергично действие между божествените енергии и човешката воля и действие. Свещенослужението има за образец Христос, Който след Въплъщението в Своето Първосвещенство дарява този жребий и на избраните от Него апостоли и техни ученици.

ВТОРА ГЛАВА съдържа проследява оформянето на йерархичните чинове на свещенослужението през първите четири века в следните точки: 1. Служения в древната Църква; 2. Трестепенно развитие на йерархията; 3. Всеобщност на свещенослужението.

1. Служения в древната Църква

---

⁴⁶ Lightfoot, J. B. Op. cit., pp. 137-138.

⁴⁷ Erickson, J. H. The challenge of our past: studies in Orthodox Canon law and Church history. Crestwood: SVSP, 1991, p. 54-55.

Тази точка разглежда апостоли и апостолско приемство, пророци и дидаскали. Апостолите като Христови ученици били избрани да приемат Неговото учение и свидетелство Му за Бога. Те били провъзгласени за апостоли и изпратени на мисия от Него (Иоан. 20:21). Изборът на 12-те апостоли (подобно на 12-те Израилеви колена) (Лук. 6:13) и на седемдесетте апостоли, се разглежда като учредяване на църковната йерархия⁴⁸. Апостолите естествено прекратяват своето пряко действие с края на своя земен живот, но в Църквата чрез приемственост продължава да се живее и пази апостолското предание. Апостолското приемство е връзка по същност в съчетание на словото и мистичния аспект на свещенослужението или това което се разбира под предание и приемство. Предаването и приемането е двустранен процес (1 Кор. 11:23), в който участват две лица пазители на учението и Преданието⁴⁹. Апостолското предание е най-истинното доказателство за непосредствения човешки контакт осъществен чрез всички човешки сетива слух, ръковъзложение и винаги в Светия Дух. Самият Христос е наречен апостол в Евангелския текст (Евр. 3:1).

До IV век към образа на епископа като Христос, започва да се добавя и образа на епископа като наследник на апостолите. Наченки на този процес вече бе отбелязан при св. Иринеи Лионски, а промяната става забележима с учението на св. Киприан, където апостолите се смятат за първи епископи с цел утвърждаване на апостолското приемство⁵⁰. Свети Киприан разглежда приемството институционално като непрекъсваема верига, но същота така обединява институцията и благодат. Апостолите са приели Светия Дух в своето служение и по този начин свещенослужението в лицето на епископа приема и харизмата.

Митрополит Йоан Зизиулас също отбелязва, че не съществува противоречие в образа на епископа като Христос *alter Christus* и като наследник на апостолите *alter apostolus*, това е синтез, който кореспондира с историческите и есхатологичните измерения на апостолското приемство, но забелязва този факт в един много по-късен паметник – Апостолско предание на Иполит⁵¹.

⁴⁸ Жерев, М. Дванадесетте апостоли Христови и върховната власт на Църквата. С., Образование и наука, 2014, с. 84-87.

⁴⁹ Коев, Т. Тайнството свещенство...цит. съч., с. 376.

⁵⁰ Тенекеджиев, Л. Учението на Църквата в богословската мисъл от края на II до средата на III век. Богословската мисъл през първите три века. т. II. С., Добролюбие, 2008, с. 33-58.

⁵¹ Zizioulas, J. Being As Communion: Studies in Personhood and the Church. Crestwood, N.Y.: SVSP, 1985. pp. 195-196.

Пророци и дидаскали. – Институтът на пророците изпълнен със Светия Дух просъществува до средата на II век⁵². Очевидно пророците са имали особена харизматична ценност за християните, тъй като на тях е било разрешено да благодарят и да се молят на Бога, вдъхновени от Светия Дух, колкото искат и със свои думи⁵³. Институтът на пророците изчезва и бива заместен с епископската институция, което налага да се премине от импровизирани, харизматични молитви към установени, записани молитви⁵⁴.

Дидаскалите (харизматични учители) в своята дейност осъществявали проявление на дейността на Светия Дух в Църквата. Изчезването на института на дидаскалите е свързан основно с нравственото им състояние и раздвоението между слова и дела. Апостолите, пророците и харизматичните учители са изчезналите елементи на древното църковно предстояние.

Йерархическите степени не са заменили харизматичното служение, по-скоро са го обединили и прибавили към историческата реалност. Епископът заменя тези служения и се натовазва с тяхната функция (Тит. 2:1). Учителната функция на епископа репрезентира измеренията на вселенската църква.⁵⁵ Предаването на светите тайнства Евхаристията (харизмата), учението, и правата вяра (дидактиката) получават единство в църковната йерархия, защото съществува идентичност между откровението на Божия Син и истината, в която Христовите ученици са въведени от Светия Дух⁵⁶.

2. Трестепенно развитие на църковната йерархия

Текстът проследява развитието на трите йерархически степени – дякон, презвитер и епископ. Въплъщението на Христос променя религиозните представи от миналото, вехтозаветните понятия за царско свещенство или за свещенически характер на царската власт (наследственост и право) са отхвърлени с Въплъщението⁵⁷.

Дяконът в ранното християнство. – Изследователите често започват от семантичния анализ на думите, за да открият ролята, функциите и съдържанието на

---

⁵² За дара на всеобщото пророчество виж: Князев, А. Пророческое служение в Новом Завете. В: ВРСХД № 106 (4), 1972, с. 41-44.

⁵³ Дос. Ар. X.7.

⁵⁴ Авксентий. Литургика. Ч. 3. Пловдив, Блаком, 2010, с. 117.

⁵⁵ Ср: Лебедев, А. П. Духовенство древней вселенской церкви от времен апостольских до X века. Санкт-Петербург, Олега Абышко, 2003, с. 44-46.

⁵⁶ Папандреу, Д. Цит. съч., с. 25.

⁵⁷ Дагрон, Ж. Императорът и свещеникът: Етюд върху византийския "цезаропапизъм". С., Агата-А, 2006, с. 12 (предговор).

изследвания обект. Изследването на йерархичната степен дякон и нейната форма и функция през ранните векове на християнството също започва с този анализ. Думите дякон (διάκονος) и дякония, не са съдържали в себе си религиозно значение, но дори и днешната им християнска употреба е подложена на спорове в науката, а разрешаването на този спор е обвързано с прилагането на значението в еклисиологичен аспект, който да определи формата, функцията и ролята на дяконския чин. Така например, Диетер Джорджи (*The Opponents of Paul in Second Corinthians*, 1987) забелязва трудност при превода на думата (διακονία) „дякония“, която в ранните векове е обозначавала различни църковни служения. Значенията на διακονέω са а) ангели изпълняващи повелението на Бог; б) богослужение и в) работата извършена от Христос като действаща сила на Триединния Бог в творението (медиатор, ходатай, посредник в кръщелната благодат).⁵⁸

Дискусията е широка, в нея се включват Джон Колинс⁵⁹, Барт Коет⁶⁰, Диетер Джорджи⁶¹, дякон Джон Хрисавгис и други⁶², които задълбочено изучават дяконията и йерархичната степен дякон в ранната Църква. Думата е поставена в широко семантично поле в патристичния речник на Лампе, което разделя учените основно на две групи: а) думата е взета от цивилния живот без библейски и религиозни конотации и без връзка с висока позиция, сила или власт, към която е прибавено християнско значение на служение, изразяващо се в смирение, милосърдие и любов, б) дума от официалния език, използвана сравнително рядко без разлика в християнската и нехристиянска употреба. В този случай думата не изразява милосърдие, а означава извършване на поръчка от лице или институция с необходимата за това власт и авторитет като най-важното ѝ значение се разшифрова в еклисиологичен контекст и това служение (дякония) е приложимо само за специфични лица в техните роли.⁶³

Това дълго семантично отклонение намира място в текста, тъй като в този ракурс може да бъде разбран образът на дякона и еклисиологичните измерения на свещенослужението. Доказана е обвързаността на епископа с дякона (1Тим. 3:2-7; 8-9),

⁵⁸Lampe, G.W.H. *A Patristic Greek-English Lexicon*. Oxford University Press, 1961, pp. 350-354.

⁵⁹Collins, J. *Diakonia Re-Interpreting the Ancient Sources*. N. Y.: OUP, 1990.

⁶⁰Koet, B. J., E. Murphy, and E. Ryökäs. *Deacons and Diakonia in Early Christianity: The First Two Centuries*. Tübingen: Mohr Siebeck, 2018.

⁶¹Georgi, D. *The Opponents of Paul in Second Corinthians*. Edinburgh: T&T Clark, 1987.

⁶²Goeder, P. „Diaconia” in the New Testament: A Dialogue with John N. Collins. *Ecclesiology*. Vol.3, Issue 1, 2006, pp. 33-56; Breed, G. *Diakonia: In Conversation with John N. Collins*. *Ecclesiology*. Vol.13, 2017, pp. 349-368.

⁶³Collins, J. *A Monocultural Usage: διακον- words in Classical, Hellenistic, and Patristic Sources*. *VC* 66. 2012, pp. 287-309.

но исторически не е запазена еклисиологичната важност и роля на дякона като образ на Христовата мисия.

Презвитерите в ранното християнство. – За презвитерството през апостолския век съдим от изискванията за презвитер дадени от апостол Павел (Тит 2:2) и сведенията за Църквата в Йерусалим, където начело бил поставен Иаков брат Господен (Деян.15:21:18). Така в Йерусалим след кратко гонение, когато християните се завръщат в храма, тогава се създава Църква в нейния собствен смисъл. Сведения за презвитерите от апостолско време се откриват в текстовете от Новия Завет – презвитери изпълняващи апостолска заръка (Деян. 20:17-18); свещенослужещи презвитери (Откр.5:8). От новозаветни текстове Лебедев заключава, че *προεστῶτες* „началстващи“ (1Тим. 5:17) не може да бъде приложено за презвитери, нито *ἡγούμενοι* „наставници“ т.е. харизматичните учители (Евр. 13:7), нито *προϊστάμενοι* „предстоятели (1Сол. 5:12), нито *ποιμένες* „пастири“ (Еф. 4:11), защото стадото принадлежи на епископа (Деян. 20:28); в изброенните случаи се разбира само висшата йерархия на Църквата.⁶⁴

Реконструирането на йерархичните отношения през II век разкрива флуидност в терминологията използвана за свещенослужителите. Мнението, че тези служения не се различават по същество и затвърждават терминологичното съгласие „презвитер-епископ“, не би могло да бъде безрезервно прието. Названията им се използват взаимно заменяемо, но правата и степените им се разграничават⁶⁵. В древната Църква названието „презвитер“ е означавало в собствен смисъл и „епископ“, но е трудно да се говори за пълно тъждество. Епископите носели името презвитери, но без това да означава, че всички презвитери са били епископи, и както доказва Мышцын, още от I век съществува разлика между двете степени⁶⁶. Презвитерството притежава съвещателен, свидетелстващ и съгласяващ се характер, който изпълва Църквата с мир. Лебедев открива тази съвещателна черта, която характеризира презвитериума⁶⁷.

Епископът в ранното християнство. – Не е възможно текст за свещенослужението да не започне с думите на апостола (1Тим. 3:1) и не са нужни други доказателства, че епископската степен е била установена още в апостолско време. В текста е проследена

⁶⁴ Лебедев, Цит. съч., с. 52-59.

⁶⁵ Гяуров, Хр. Догматически основоположения в посланията на св. Игнатий Богоносец. С., 1924, с. 75.

⁶⁶ Мышцын, В. Устройство христианской церкви в первые два века. Сергиев Посад, Св. Тр. Сергиевой лавры, 1909, с. 379.

⁶⁷ Лебедев, А. П. Цит. съч., с. 65-66.

духовната, цивилната и социалната роля на епископа през изследвания период, както и монашеството като условие за епископския чин.

Различни изследователи в науката са се опитвали да дадат правилен отговор какво точно е значението на степените епископ и презвитер и какви са били задълженията им. Историческата истина доказва, че ролята на епископа обхваща различни дейности⁶⁸. Разбирането за епископа и неговите функции като предстоятел на евхаристийната маса се открива в ранния втори век⁶⁹. Същевременно с това съществува несъгласие в науката кога висшият чин на йерархията се свързва с Литургията и кога се отделя от миряните⁷⁰. Болотов приема за първостепенно свещенодействието на сана, а само в определени исторически периоди епископската власт приема различни форми в църковното управление⁷¹.

Светоотеческият поглед на св. Игнатий Богоносец изяснява устройството на древната Църква „едно място – един епископ“⁷², но същевременно с това разкрива тринитарно-еклисиологичното единство. Опитът да се доказва, че свещенослужението и по-специално оформянето на моноепископата в християнската Църква е подобно на императорския култ като обърнат образ на противоположна култура, всъщност доказва точно обратното. Еклисиологичното единство изисква централизиране, и според Чадуик единствено конфликтът с ересите през III век е наложил практически изискването за една личност като фокус на еклисиално единство⁷³. Но това не е единственото основание за централната роля на епископа, счита Гяуров⁷⁴. Според Михаил Поснов, едноличният епископат възникнал и се развил в борбата с императорския култ, но представлява явление следващо нормалния ход на живота⁷⁵.

⁶⁸ Ware, K. Op. cit., p. 1.

⁶⁹ Zizioulas, J. Being As Communion. Op. cit., p. 250.

⁷⁰ Афанасиев, Н. Трапеза Господня. Велико Търново, Праксис, 1999, с. 53-4.

⁷¹ Болотов, В. Лекции по истории Древней церкви. Т. I-IV (III), Москва, Спасо-Преображенский Валаамский Ставропигиальный монастырь, 1994, с. 172.

⁷² Харнак смята, че учението за преимуществената роля на епископа отхвърля възможността за свободната благодат в Църквата, както и че подобно разбиране изковава по-късно примата на папата. Той също така предполага, че не е възможно писмата на св. Игнатий да са писани от него, защото по негова време е преобладавал съвещателният характер на презвитериума. Cf: Harnack, A. Sources of the Apostolic Canons. London: F. Norgate and Co., 1895, p. cxii.

⁷³ Chadwick, H. The Role of the Christian Bishop in Ancient Society. III. In: Heresy and orthodoxy in the Early Church. Aldershot, Hampshire: Variorum, 1991, pp. 1-14.

⁷⁴ Гяуров, Хр. Цит. съч., с. 81.

⁷⁵ Виж: Поснов, М. Цит. съч., с. 156-160.

Развитието на йерархията и несъответствието с догмата за троичността на Бога може да бъде отдадено само на Божественото откровение⁷⁶, а моноепископатът следва да бъде разбран в светлината на троичното богословие. Пресечната точка е указана ясно от св. Киприан. Пълната еклисиална власт на всеки отделен епископ никога не се използва самостоятелно, така както Син не върши нищо без Отец (Иоан. 5:19).

3. Всеобщност на свещенослужението в Църквата

Служението на народа. – Предикат на всеобщото свещенство е ръкоположението като приемане на даровете на Светия Дух за изпълняване на християнското призвание от всички членове на Църквата, според което всеки християнин става мирянин чрез ръкополагането, изразено в тайнството миропомазание, което следва тайнството кръщение. Първоначално „клир“ (κλήρων)⁷⁷ е прилаган за всички християни (1 Петр. 5:2-3), но когато се говори за жребии се има предвид жребия на свещенството (Деян. 1:25), т.е. йерархичното свещенослужение е обективен феномен на тайнствено благодатния живот на Църквата.

Йерархията в католичната Църква. – Свети Игнатий е първият, който използва термина „католична“ (съборна) по отношение на Църквата⁷⁸. Необходимо е да се отбележи това, което Джон Бер маркира, че Христос, а не епископът е обединяващият център за Църквата. Ролята на духовенството е в конституиране на Църквата⁷⁹. Ето защо епископът има водеща роля на конкретното място, а как е било организирано това свидетелства св. Игнатий: „По същия начин нека всички почитат дяконите като Иисус Христови, както и епископът е образ на Отца, а презвитерите пък като Божие събрание, като връзка с апостолите. Без тях няма Църква.“⁸⁰

Христо Гяуров превежда този откъс така: „Почитайте дяконите като заповед на Иисус Христос, епископа като Иисус Христос, Който е Син на Отца, а презвитерите като съвет на Бога, събор на апостолите. Без тях няма църква.“⁸¹

⁷⁶ Cf: Brent, A. *The Imperial Cult and the Development of Church Order: Concepts and Images of Authority in Paganism and Early Christianity Before the Age of Cyprian*. SVC 45. Leiden: Brill, 1999, p. 329-330.

⁷⁷ κλήρων (старогр.) „хвърлям, получавам по жребий; „поверените Ви“ се открива в английския превод на Библията. Термин за „християнска община“ пояснен в превода на Синодалната Библия и се отнася за служещите в един храм.

⁷⁸ Гяуров отбелязва, че Нойман без никакви основания счита фразата „католическа църква“ за по-късно добавена. Ср: Гяуров, Хр. Цит. съч., с. 72.

⁷⁹ Behr, J. *On the Way to Nicea*. N.Y., 2001, p. 82. Цит. по: Бер, Дж. Тринитарното битие на Църквата. ХК, бр. 3 (26), 2008, с. 28-43 (34).

⁸⁰ Ad Trall. III.1.

⁸¹ Ср.: Гяуров, Хр. Цит. съч., с. 74.

Свети Игнатий ясно е изразил троичната форма на църковната йерархия, така както е била организирана през първите четири века. Епископът в този случай е събирателен образ с есхатологично-еклисиологични измерения. Непоследователна на пръв поглед изглежда типологията на св. Игнатий, която варира и може да доведе до объркване. Объркването изниква, когато той свързва образа на Христос с различните йерархични чинове, но това не е объркване, а утвърждаване на Христос като първообраз на всяко еклисиологично служение. Светителят ясно представя епископа като образ на Отец, а дяконите като Иисус Христови – символ на мисията, с която Второто лице на Троицата се въплъщава и става човек, за да служи на домостроителния план и да изведе обновената човешка природа при Бога. Презвитерите са представени от светителя като образ на апостолите, изпълнени със Светия Дух. В подобно изграждане на еклисиологичната йерархия се съзира образа на домостроителния план, а всяка от йерархичните степени притежава своя специфична функция за изпълнение на този план.

Разделенията в древната Църква. – Очевидно еклисиологичните измерения на свещенослужението и неговата структура търпят изменение и богословска обосновка, а есхатологичната икона на св. Игнатий придобива все по-практични и реално-исторически размери.

Проблем в процеса на еклисиологично оформяне са представлявали разделенията и ересите (*αἵρεσις*)⁸². Тези процеси в естественото развитие на Църквата имат проявление във времето (Мат. 13:26) и са разгледани в текста. Колизията между отделни църковни общности, представлявани от председателстващия епископ, задава въпроса: Къде е Църквата? Отговорът е, че Църквата не може да бъде вън и вътре, както казва св. Киприан⁸³. Този отговор утвърждава неразделността на Бога и у Бога. По същия образ свещенослужението в католическата Църква е единосъщно по своята природа, макар че се осъществява в различни образи. В *За Църквата* на св. Киприан еклисиологията придобива универсална същност: „Епископатът е един, макар че в неговото тяло участват отделни епископи.“⁸⁴ Еклисиологията на светителя образува единство от множество членове, и чрез епископа се осъществява съединението на вселенската църква.

⁸² Изследване на корените на различията, въпроса за кохерентността и възможностите в живота на Църквата. Виж: Chadwick, H. East and West: The making of a rift in the Church. OUP. 2005, p. 2.

⁸³ Ер. 69.3.

⁸⁴ Eccl. Un. V.

В това учение Николай Афанасиев съзира незавършената фигура на пресечен конус без видим връх⁸⁵. Това не е пропуск от страна на светителя, а е разбиране за образа на есхатологичната Църква, в която съвещателният дух между равни се осъществява, което би могло да се разглежда като единство по подобие на Божествения живот в три ипостаси. Христос като обединяващ център идва да събере разпиляното. Църквата **ще** бъде в пълнота едва когато третото ѝ свойство „католичност“, която е функция на единството, се осъществи в есхатологичен план – христологически като тяло и богословски в тринитарен аспект като пълнота на всичко и всички⁸⁶.

ТРЕТА ГЛАВА „Мистични измерения на свещенослужението“ изследва догматическите аспекти на свещенослужението в три точки: 1. Достоянство и ръкоположение на свещенослужител през първите четири века; 2. Свещенослужение – Евхаристия – Троичен Бог; 3. Свещенослужение и Есхатон.

1. Достоянство и ръкоположение на свещенослужител през първите четири века.

Ритуалът по хиротонисване през разглеждания период е в своя процес на оформяне и изясняване, но същността на свещенството е богословски осмислено по божествен произход и установление.⁸⁷

В християнското свещенослужение се обръща особено внимание на личностните характеристики на свещенослужителя, който трябва да подражава на Христос. Представени са светоотечески размисли по въпроса.

Отношението на ранната Църква към недостойните свещенослужители е изложено от епископ Поликарп Смирненски⁸⁸, където еклисиологичното изграждане на общността изисква никой да не бъде изоставян.

Низвержението от сан съществува от старозаветни времена превръщайки свещенослужителя в обикновен човек от вярващия народ. Низвержението от сан е канонична процедура, което представлява юридически момент⁸⁹.

⁸⁵ Афанасиев, Н. Двѣ идеи вселенской церкви. VOIE, Revue religieuse russe. Путь, № 45, окт.-дек. 1934, с.16-29. – Според автора този елемент от учението на светителя е използван по-късно от Римокатолическата църква за оформяне учението за върховенството на папата.

⁸⁶ Лоски, В. О третьем свойстве Церкви. В: ЖМП, 1954, февруари бр.2, с.79. – Предложеният постулат е цитиран от ревию на статията публикувана на френски в: ВРЗЕПЭ. Нова серия № 2-3, 1950, стр 58-67.

⁸⁷ Ср: Антоний, еп. Бориспольский. Светоотеческие основания тайнства Священства. В: Православное учение о церковных таинствах. V МБК. РПЦ. Т. II. СББК, М., 2009, с. 346-352.

⁸⁸ Ad Philipp. XI.1.4.

2. Свещенослужение – Евхаристия – Троичен Бог

Еклисиологичните измерения на свещенослужението пряко разкриват връзката *Свещенослужение – Евхаристия – Троичен Бог*. В древното църковно съзнание не е било възможно да съществува разединение между Църква, Евхаристия и Ортодоксия⁹⁰. Христос чрез Въплъщението Си е запечатал единението с Бога, а единство на вярващите е „запечатвано“ от свещеника⁹¹.

Свети Илариј Пиктавийски в *De Trinitate* описва окончателната цел – единение и познание на Бога чрез Светата Евхаристия. Исабел де Андиа изследва този трактат и изяснява, че евхаристийната еклисиология преминава от христологичност към тринитарност.⁹²

Жертвата на Христос характеризира свещеническото служение на следващите Го и напълно отхвърля инструменталното разбиране за свещенослужението. Аналогията, по която свещеникът е образ на Христос, е догматически правилна само когато подразбира служението на жертва, както е изяснил св. Киприан: „наистина свещеник по реда Христов става онзи, който подражава на това, което е извършил Христос; и тогава принася истинска и пълна жертва в Църквата на Бог Отец, ако започне да (я) принася така, както вижда, че (я) принесъл Самият Христос.“⁹³

Може би тук е удачно да се отбележи изразът *vice Christi*, който трябва да се преведе „по реда Христов“⁹⁴. Свещеникът предлага „по чина Христов“. Тук е ясно как действа Христос в Своето Първосвещенство, а след това свещеникът е „имитатор“ *imitatur* и извършва същата жертва, но не „вместо Христос“, а *secundum* „според“ или „съобразно“ Христос.

3. Свещенослужение и Есхатон

Неизменно еклисиологичните измерения на свещенослужението достигат Есхатона. Християнската надежда се основава на връзка между двете реалности – настояще и вечност. Църквата съществува исторически чрез Въплъщението на Второто Лице на

⁸⁹ Рентель, Ал. Чинопоследования хиротоний и каноническая процедура извержения из сана: сопоставление. В: Православное учение о церковных таинствах. V МБК РПЦ. Том II. Москва: СББК, 2009, с. 387-401.

⁹⁰ Йевтич, Ат. Учението на св. Иринеј Лионски за Църквата, Православието и Евхаристията – В: Попович, Ю. Църква, Православие, Евхаристия. Ч.1. София, БОУА, 1999, с. 82.

⁹¹ Шмеман, Ал. Богословие и Евхаристия. В: ДК. 2001, бр. 1, с. 3-13(10).

⁹² De Andia, Y. Eucharistie. Unité et Trinité. In: Le Feu sur la terre: Mélanges offerts au Père Boris Bobrinskoy pour son 80e anniversaire. (AS 3). Paris: Presses Saint-Serge, 2005, pp. 55-67.

⁹³ Ер. 63:14.

⁹⁴ Войнов, М. и Милев, Ал. Латинско-български речник, с. 768-769. – *vice = vicis* (лат.) редуване, взаимна услуга.

Света Троица в света, но мистичната ѝ същност я извежда в Есхатона и свързва вярващите с Троицния Бог. Свещенослужението осъществява тази връзка.

Завършекът на всичко в Христос и Неговият Кръст са осъществени „заради нашето спасение“⁹⁵, но спасението на човешкия род не е краят на историята. В погледа на светите отци на Църквата окончателното виждане за света е описаното в (1Кор.15:28) домостроително действие. Това е доказал св. Григорий Нисийски чрез различните значения на думата „подчини“ в есхатологична перспектива⁹⁶. Върху същото е разсъждавал и св. Иларий Пиктавийски⁹⁷.

В Есхатона ще се случи предаването на всичко на Отца, тогава, когато всички ще бъдат едно. Необходимо ще бъде Христос да предаде всичко, включително и Църквата. Описаното в (1Кор 15:22-8) представлява сбит преразказ на апокалиптичната история и есхатология. Въз основа на този текст е възможно да се потвърди непрекъснатото служение на Богочовека в света и след Възнесението, но единствено при христологичното разбиране на текста, както предлага Булгаков, приложен към все още незавършеното царско служение на Богочовека, тринитарно-подчиненото, субординационно разбиране се елиминира.⁹⁸

ЗАКЛЮЧЕНИЕТО показва, че познанието на божествените неща с човешкия разум е силно ограничено, в този смисъл и познанието на еклисиологичните измерения на свещенослужението също е непълно. Християнската надежда е, че познание за Бога ще има в Царството небесно, *„сега зная донейде, а тогава ще позная, както и бидох познат“* (1 Кор. 13:12).

Свещенослужението на земята се извършва по примера на Първосвещенството на Христос, което извира от Въплъщението, но свещенослужението като божествена домостроителна дейност има своите основания в Предвечния съвет, когато Агнецът е избран за Кръстна жертва. Изпълнението на домостроителния план започва, когато Отец също предлага жертва – Своя Първороден Син, *„Защото Бог толкоз обикна света, че отдаде Своя Единороден Син, та всякой, който вярва в Него, да не погине, а да има живот вечен.“* (Йн. 3:16), но тази тайна може да бъде разбрана само със силна

⁹⁵ Behr, J. The Paschal Foundation of Christian Theology. In: SVTQ. Vol. 45, 2001/2, pp. 115-136.

⁹⁶ Сериков, Г. Учение об апокатастазисе (о всеобщем восстановлении) у „отца отцов“ (св. Григория Нисского) и у прот. Сергия Булгакова. В: ВРСХД №3-4 (101-102), 1971, с. 25-35.

⁹⁷ De Trin. XI:26.

⁹⁸ Булгаков, С. Агнец Божии. Ч. 1. УМСА Press, 1933. с. 446-448.

вяра в Триединния Бог. Затова: „Възпейте Отца в Исус Христос“⁹⁹, защото „този, който има за епископ Бога Отца и Господ Исус Христос“¹⁰⁰, твърде много ще се радва.

Жертвата и приношението (отдаването) са основополагащи за всяко свещенослужение. И би могло да се твърди, че не християнската надежда хвърля котва (спасителен пояс) в небесата, а от небесата е хвърлена спасителна котва (въплъщението Христово), за да може Бог да приближи християните към Себе Си.

Свещенослужението в християнската Църква се получава директно от Христос, но то е дар от Троицния Бог в изпълнение на домостроителния план. Историческото изследване на устройството на църковната йерархия през първите четири века във втора глава на дисертационния труд доказва, че описаната от св. Игнатий Антиохийски църковна йерархия в *Послание до тралийци* (III.1) точно репрезентира божествения домостроителен план. Йерархията е изградена от ролята на дяконите, като образ на мисията Христова в света; от благодатния, съвещателен дух на презвитерите като връзка с апостолите под въздействието на Светия Дух в Църквата; и от обединяващата роля на епископа като образ на Отец и на интегритета на еклисиологичните измерения.

Пергамски митрополит Йоан Зизиулас основно изследва и доказва централната роля на епископа в Евхаристията като не открива противоречие между образа на епископа като образ на Христос и като наследник на апостолите. Това, което представям в своята дисертация е образът на епископа като образ на пълнотата на Божеството и образ на Божието действие в домостроителния план, което има свещенодействен характер. Съвършената композиция на еклисиологичните измерения притежава един фокус, който в този свят поради историческата реалност е Господ Исус Христос, Който е пълнота Божия „и да узнаете Христовата любов, която превъзхожда всяко знание, за да се изпълните във всичката пълнота Божия“ (Еф. 3:19), а в Есхатона ще бъде цялата и неделима Троица, за да бъде Бог всичко във всички (1 Кор. 15:28).

⁹⁹ Ignatius Antiochenus. Ad Rom. II.2. (SC 10, p. 108).

¹⁰⁰ Eiusdem. Ad Polyc. Salutatio. (SC 10, p. 146).

СПРАВКА ЗА ОСНОВНИТЕ ПРИНОСИ

1. Представяне на църковната йерархия по модел на домостроителния планна Троицния Бог и епископа като образ на пълнотата на Божеството.
2. Опит за разширяване на тезата на Пергамски митрополит Йоан Зизиулас – Светата Евхаристия окончателно преобладава в Православната еклисиология според синтеза на св. Максим Исповедник, с предложен поглед по същата теза на светите отци от първите четири века (св. Иларий Пиктавийски и св. Григорий Нисийски).
3. Семантично изясняване на термина *δια-κονία* „диакония“ и обвързването му с Въплъщението на Второто лице на Света Троица и Неговото Първосвещенство.

ПУБЛИКАЦИИ ПО ТЕМАТА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

1. Културният модел за разпространение на християнската вяра и ценности през Късната античност: съвременно включване. В: Хармония в различията. Сборник с доклади. София, За буквите, 2019, с. 62-68.
2. Ὁ Ἀνάδοχος: A Conductor Guide for the Uninitiated Soul. В: АСФК. XXV. София, Изток-Запад, 2019, с. 45-52.
3. Сотириология на съвременната дякония. В: Православие – традиция и съвременност. Т. 6. Пловдив, 2020, с. 52(53)-61.
4. Форма и функция на йерархичната степен дякон през първите четири века (дадена за печат в „Богословска мисъл“).
5. Достоянство на свещенослужител според светите отци от I-IV век. В: Светодавец, бр.11, 2021, с. 68-74.